

a karmelitáktól. A maradék két csoport arányai nem meglepőek: a monasztikus rendektől a kanonok-rendekkel szemben nagyon kevés példány maradt meg, és az ifjúság nevelésére 1630-ban alapított barnabista közösségtől is háromszor annyi maradt fenn, mint a jezsuitáktól.

Yann Sorbet kézbe veszi és kinyitja a fennmaradt példányokat (*Usages, appropriations, transmission de l'Imitatio Christi: l'enseignement des exemplaires*). Külön foglalkozik a különleges kötésekkel, követi az egyes példányok sorsát tulajdonosról tulajdonosra, és nagyon szép példákat hoz a firkáló, könyvbe jegyzetelő olvasó típusára is.

A katalógus összeállítása Martine Delaveau, Yann Sorbet, Hélène Deléphine, Jean-Dominique Mellot és Nathalie Rollet-Bricklin munkájának köszönhető. Az egyes tételek lírásában a nemzetközi gyakorlatot követték, pontosan jelölve az egyes kötetek korábbi tulajdonosait és az ex libriseket, valamint szakszerű megjegyzéket tettek a ritka kötések meglétére is. A szerzőgárda összeszeszkott csapat, és kíváncsian várjuk, hogy a nagy párizsi nyilvános könyvtárakban található *Imitatio Christi*- és bibliakiadások után melyik műre esik a választásuk, amellyel a 21. századnak is bizonyítani tudják, hogy a jól szerkesztett kötetkatalógusoknak az adatbázisok világában is van különleges mondandójuk, érvényes üzenetük.

MONOK ISTVÁN

Szabó Lilla: Szlovákiai magyar könyvművészet, 1918–1945. Somorja/Samorin, 2011. Méry Ratio Kiadó, 236 l.

A nagyközönség, de feltételezhetően a művészet- és művelődéstörténet szakemberei előtt ugyancsak ismeretlen képző- és könyvművészeti tevékenységről nyújt áttekintést Szabó Lilla alaputatásokat felölelő tanulmánya és katalógusa. A szerző a két világháború közötti magyar művészet kutatójaként szembesült azzal az ellentmondásos helyzettel, amelybe 1918 után a trianoni határokon kívül rekedt szlovákiai magyar alkotók kerültek/születtek. Ezzel kapcsolatos feltáró munkájának az eredményét foglalja össze, adja közre impozáns és igényes művében. Megállapítása szerint az

anyanyelvi kultúrából kiszakadt, az új államalapító nemzet által pedig egyenrangúnak el nem fogadott magyar képzőművészek számára az egyik legfőbb, alkotuknak és tehetségüknek megfelelő terepként a könyvtervezés és -illusztrálás maradt, érteve ezen inkább a művészi megformálást, mint magát a tipográfiát. Ez a kényszer azonban, mely az alkotók életében számtalan nehézség, konfliktus, sikertelenség forrása volt, eredményeket is hozott. S most, legalább így, utólag, miután szembesülni lehet a mégis elkészült művekkel, végre nyilvánvalóvá válhat, hogy tevékenységük részben a magyar kisgrafika képi/tematikus bővülését hozta, részben pedig az 1918 utáni idegen hatásokat és késztetéseket is magába olvasztó munkák révén egyben a hazai könyvművészet hagyományrendszerét is gazdagította.

Az album formátumú, de a szakkönyvek tartalmának megfelelő kötet szerkezetiileg három nagyobb részből áll. Első fejezeteiben Szabó Lilla megnevezi munkája előzményét, s ehhez képest saját munkáját mintegy illusztrációs, második egységként minősíti. De ezt nem kell elhinni, hiszen ennél sokkal fontosabb, szélesebb körű összefoglalásról van szó. Bevezetőjének négy-nyelvűsége – magyar, szlovák, német, angol –, illetve a többi fejezet angol változata utal egyfelől a feldolgozott téma művészeti kapcsolódásaira, másfelől a körütekintő megállapítások, levont következtetések nemzetközi megismertetésének igényére. Mindezekon túl e kötet elősegítheti, hogy a szlovákiai magyar könyvkiadás beépüljön mindkét nép kultúrájába is, és valóban képviselje azt a hídszerepet, amelyről olyan sokat lehetett hallani és olvasni az elmúlt időszakban.

Mivel a második világháború befejezése utáni évtizedekben a közös ideológia köténye általában elfedte a kelet-európai országok nemzeteinek különféle érdekellentéteit, vélhetően az olvasók tág köre számára újdonsággként szolgál majd a cseh–szlovák, szlovák–magyar, cseh–magyar kultúrafelfogás bizonyos elemeinek különbözősége, sőt szembenállása. Nem beszélve a hirtelen történelmi változásoknak a helyi művészetre – amely egy-két nagy név kivételével korábban is periférikus helyzetben volt – és a könyvkiadásra is jelentős hatást gyakoroló következményeiről, valamint a kultúra mellett markánsná váló, eltérő gazdasági

érdekekről. Utóbbi – nem lévén tárgya Szabó Lilla kutatásának – természetesen csak érintőlegesen szerepel, ám a nyomdák, kiadóhivatalok tulajdonoscsereit így is jól jellemzik az irányváltozást. Szó esik arról is, hogy az új hatalom az új helyzet tudatosítása érdekében magától értetődően használta fel az oktatást, a nyelvi dominanciát és a könyvkiadást. Ami egyik oldalról a megerősödést hozta, az a másik oldalról legfeljebb a megmaradás igényét erősít(h)ette. A felvidéki magyar nyelvű irodalom közreadását mindezen túl a nagyvárosok intézményi (nyomdai) kapacitása, a képzőművészek kiállítási lehetőségei, a szlovák könyvkiadási hagyományok, a (szlovák és magyar nyelvű) grafikai sajtó szabta meg és befolyásolta.

Származása, kötődései, írói-művészi elkötelezettsége okén kiemelt helyen szerepel a továbbiakban Kassák Lajos, valamint az ő szlovákiai kapcsolatai. Érdekes bekezdések olvashatók Thomaš G. Masaryk csehszlovák elnök modernizmusfelfogásáról, a cseh és a szlovák avantgarde különbözőségeiről, továbbá a szociófotóról és a kollázsról. A szlovákiai nagyvárosok közül a szerző elsősorban Kassa szerepére tér ki, s megállapítja, hogy az alapkutatásokat más régiókra is ki kell terjeszteni. Összefoglalja, hogy a könyvillusztrálásnak milyen helye, szerepe volt a művészek életében. A jelentős jegyzetanyaggal alátámasztott fejezetek egyik felfedezhető végkicsengése, hogy a történelem vizsgálata kikerülhetetlen, ám a korábbi szempontrendszereket inkább mellőzni kellene, mint újra feltámasztani.

A második, önmagában is megálló, teljes egészében újdonságot jelentő szerkezeti egység a könyvfedél- és borítóterveket, valamint a válogatott illusztrációkat adja, az alkotók nevének betűrendjében. Ez a képsorozat részben tipográfiai, részben képzőművészeti szempontok alapján is vizsgálható. Azonnal látszik, hogy a teljes szlovákiai magyar nyelvű könyvkiadásban több művészeti elképzelés fért meg egymás mellett, akár egy életművön belül; bár a téma természetesen befolyásolta a megjelenítést. Az utóbbi persze nyilvánvaló, hiszen a könyvillusztrálás valójában alkalmazott művészet még legkiválóbb megnyilvánulásában is. Az anyanyelvhez és -kultúrához fűződő kapcsolatok lazulása azt eredményezte, hogy a magyarországi művészetben ismeretlen(ebb) vagy

mellőzött(ebb) stílushatások hamarabb és szabadabban érvényesülhettek Csehszlovákia magyar anyanyelvű alkotóinak munkásságában.

Mivel a között anyag alkotóival együtt szinte teljes egészében felfedezés Magyarországon, az első világháború utáni magyar tipográfia felmérésére pedig még csak kísérlet sem történt, érdemes röviden összefoglalni az ábrázolási módszereket, ha másért nem, a sokszínűség érzékeltetésére. A rajzi/képi elemek dominanciája figyelhető meg Bercsényi Tibor, Gergely Tibor, Gerő Gusztáv, Göndör Imre, Gwerk Ödön, Krón László és Székely-Kovács Olga munkáin; a konzervatívabb rajzos hagyományt folytatta Binder László, Bodzásy István, Éder Gyula, Haba Ferenc és Szemere János. Bokros Birman Dezső, Bortnyik Sándor – akinek látható itt egy hagyományos/rajzos fedélrajza is –, Grosz Erzsébet és Kudlák Lajos konstruktivista munkákkal jelentkezett, míg Cincik G. József, Csáder László és Hankó Gizella sajtósági, regionálisnak nevezhető stílusban alkotott. A realista hagyományok folytatójának tekinthető Angyal Géza, Ivány Ferenc, Kerner Pál, Komáromi-Kacz Endre, Lenhardt György, Lux Géza és Weyde Gizella; kubista jellegűek Baja Benedek és Hollós Holczer Károly borítójairajzai. A harmincas évek végéről maradtak fenn André Drucker látványos borítói. Expresszív, zsúfolt, konstruktivista rajzokkal szerepel Reichental Ferenc, s kimondottan funkionalista, csak a legfontosabb adatokra koncentrálók Álló Gyula, Berger György és Bihari Gyula borítói. Az első világháború előtti szecessziós hagyomány továbbélése, inspiráló hatása figyelhető meg Bajor/Bayer Ágost és Bárkány Hugó rajzain. Kozma Lajos népi szecesszióját idézi meg Kovács Pál borítójaira Antal Sándor egyik munkájához, Hugo Frech Karl felfogása viszont a korabeli német tipográfia egyik változatával tart rokonságot. A képletek azonban természetesen nem mindig ilyen egyszerűek. Massányi Ödön borítóin ellentétes érzelmek hatása figyelhető meg: egyszerű kifejezés mellett expresszív ábrázolás. Jánoska Tivadar, Harnos Károly, Makovity (Makovits) Jenő és Nemesszeghy Jenő illusztrációi és borítói is egymással konfrontálódó hatásokat mutatnak; az eltérő megközelítések kimondottan jól tesznek egy-egy illusztrátori életműnek. Külön kiemelendők Tichy Kálmán munkái, és némiképp

árválkodik Hann Ernő 1916-ra datált borítórajza, mivel ez a kötet felvállalt időhatárán kívül esik. A második szerkezeti egységet a nem vagy nehezen azonosítható illusztrátorok által készített borítók zárják. Érdekes szellemi kalandra csábítanak a kiváló minőségű illusztrációk, amelyek alapján lehetőség nyílik például az ugyanezen időszak hazai könyvtermésének borítórajzaival való összevetésre.

A harmadik nagy szerkezeti egység mintegy lexikoncikkekben foglalja össze a művészek legfontosabb életrajzi adatait, életútjukat (vagy azt a részét, amely a Csehszlovák Köztársasághoz kapcsolódott), a munkásságukkal kapcsolatos ismereteket, a vonatkozó szakirodalmat. Akadnak olyan alkotók, akikről alig vagy igen hiányosan áll csak rendelkezésre valami tudás; ez a tény önmagában indokolja Szabó Lilla kutatásainak fontosságát. A kötet arra is lehetőséget nyújt, hogy a szlovák és magyar értelmiség egymáshoz fűződő kapcsolatát ne a nemzeti igazságok nem tagadható, ám önmagában hiányos állításai/tagadásai mentén vizsgáljuk, hanem mindkét részről a közös értékvesztés/értékteremtés kategóriáira fordítsuk figyelmüket.

Bár a kötet a könyvkiadás szempontjából tulajdonképpen határterületet tárgyal, hiszen a tervezők, illusztrátorok egy történelmi kényszerhelyzet következtében fordultak a könyvkiadás felé, az eredmény túllép a külső kiváltó okon: a vizsgált időszakban mind a helyi, mind az egyetemes magyar képző- és kézművészet számára érvényes és értékes, az utóbbit gazdagító alkotások születtek. Külön öröm, hogy mindez egy ilyen szép, tipográfiaiag is korrekt kötetben kerül az olvasók elé. Elismerés tehát a kiadónak is, amely vállalkozott e szépen kiállított, drága papírra többszínnyomással nyomott és nyilvánvalóan igen költséges könyv megjelenítésére.

BUDA ATTILA

Primus Truber 1508–1586. Der slowenische Reformator und Württemberg. Hrsg.: Sönke LORENZ, Anton SCHINDLING, Wilfried SETZLER. Stuttgart, 2011. W. Kohlhammer Verlag, VII, 450 l.

Évfordulókra vagyunk ítélve. A humán tudományos kutatás manapság inkább bokréta a kabáton;

így értelmezik. Nem tudomány és nem kultúra. Azt hiszik, nem eléggé egzakt, és azt hiszik, nem eléggé látványos. Vagyis kizorul a tudományos és a kulturális költségvetésből is. Az évfordulók révén nyílnak azért lehetőségek; ezeket ki kell használni.

A tübingeni Eberhard Karls Egyetem professzora, Anton Schindling olyan ember, aki jól használja ki az egyes ünnepi éveket. Ráadásul úgy, hogy egy nemzetközi kutató közösségnek teremt kiváló lehetőséget a saját egyeteme múltbeli kapcsolatrendszerének kutatására. A tübingeni konferenciák mindig tartalmasak, tematikusak, de kellőképpen áttekintőek is (külföldi egyetemjárások története, Kálvin, Luther, Melanchthon hatása Közép-Európában stb.). Egy-egy kutatási időszak eredményeinek összefoglalását adják, mégsem az unalomig ismert tézisek ismétlései. Miután Tübingen mindig erős közép-európai kapcsolatokkal rendelkezett, ma is intézményesen segíti közép-európai, egymással nehezen szót értő kutatóit a kapcsolatok rendszeressé tételében.

Primož Trubar életútja kifejezetten olyan, amely alkalmat ad a közös megemlékezésre. A délszláv népek közti reformáció kísérlete, mint mindenütt a közép-európai régióban, az ottani német nyelvű lakossághoz kötődik. De a reformációval együtt újraéledtek vagy feléledtek azok a lelkesítő mozgalmak is, amelyek a személyes vallásosságot állították a hitélet középpontjába az isten tisztelvényének formai elemei helyett. Ezek a mozgalmak mindenütt a nemzeti nyelvűséget kívánták, illetve erősítették meg. Imádkozni az Úrhoz igazán csak anyanyelven lehet. A reformáció első generációjának a feladata volt a térségben az ott élő népek nyelvének taníthatóságát is megteremteni, vagyis megírni a nyelvtanokat, szótárakat szerkeszteni, a katekézisek, iskolai könyvek mellett az anyanyelvű evangéliumot, majd az Újszövetséget és a teljes Bibliát a hívek kezébe adni. Istriától Finnorszáig, Primož Trubaról Sylvester Jánoson át Mikhael Agricoláig terjed a földrajzi tér (ezt hívjuk mi Magyarországon Közép-Európának), illetve az ugyanahhoz a generációhoz tartozó személyiségek sora. Ez utóbbiak természetes módon váltak a nemzeti kultúrák hőseivé, és az állami önállóságot nyert népek tartalmas – nem túlzó, nem sovíniszta – nacionalizmusának jelképeivé. Így van ez Primož Trubarral is. Őt otthon,